

UN NOU SEGMENT AL INCINTEI TOMITANE TÂRZII

Laurențiu CLIANTE

Primele informații legate de zidul de incintă al Tomisului au fost furnizate de către Vasile Pârvan care a și condus săpăturile arheologice, înainte de primul război mondial, pe un tronson al acestuia aflat la intersecția Bulevardului Ferdinand cu Strada Răscoalei din 1907. Cercetările arheologice de atunci aveau să pună în evidență un „turn al măcelarilor”¹ prilej cu care autorul cercetărilor avea să facă și unele considerații privind sistemul defensiv al orașului antic.

Inscripția în limba greacă descoperită la „turnul măcelarilor”, interpretată de Vasile Pârvan², menționează o porțiune a zidului, lungă de 24 de picioare, care include și turnul în paramentul căruia se află inscripția, refăcută pe cheltuiala unei bresle a măcelarilor, în timpul împăratului Iustinian.

Cercetări ulterioare, survenite între anii 1958-1959 și 1960-1962 vor confirma unele ipoteze ale lui Vasile Pârvan privitoare la traseul zidului de incintă³. Astfel, s-a urmărit și s-a degajat o a doua poartă, „poarta de SV”⁴. De asemenea s-au făcut unele presupuneri referitoare la traiectoria zidului de incintă din acest sector, între care și faptul că între cele două porți - de NE și SV - zidul se frânge într-un unghi undeva în zona de sub actualul Bulevard Ferdinand sau la nord de acesta. De aici și ipoteza⁵ că în punctul de intersectare al celor două segmente de curtaină s-ar putea afla un turn de colț, ipoteză plauzibilă dacă ne gândim că distanța dintre cele două porți este relativ mare. Se adaugă și faptul că o traiectorie în unghi a zidului, fără a fi „dublată” de existența acestui turn de colț ar fi fost incomodă în ceea ce privește controlarea câmpului vizual între cele două porți, reducându-se astfel considerabil capacitățile defensive în zonă.

Descoperirea în embletonul segmentului de curtaină, care venea către poarta de SV, a două monede - una din timpul lui Tacitus și alta de la Probus - au dus la

¹ V. Pârvan, *Zidul cetății Tomi*, în ARMSI, t. 37 (1914-1915), p. 415 și urm.

² V. Pârvan, *op. cit.*, p. 419-421, fig. 2 și pl. IV și V. Inscripția a fost reluată de I. Barnea, *St.teol.*, 6 (1954), p. 104, nr. 38; I. Stoian, *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*, București, 1962, p. 42, fig. 12; Em. Popescu, *IGLR*, p. 43-44, nr. 8.

³ A. Rădulescu, *Pontica*, 28-29 (1995-1996), p. 84.

⁴ În realitate poarta menționată se află în sectorul nordic al orașului antic.

⁵ A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 84.

concluzia că amenajarea a început la o dată de plasat spre sfârșitul sec. III p. Chr., sub Dioclețian, și va fi continuată probabil sub Constantin cel Mare⁶.

Alte săpături arheologice⁷, mult mai recente, concretizate într-o lungă campanie arheologică începută în anul 1987 și terminată în anul 1998, au scos la iveală poarta mare a cetății Tomis. Vestigiile arheologice descoperite în perimetrul mărginit de străzile Mihail Kogălniceanu, Dragoș Vodă și Mircea cel Bătrân, aparțin celei mai importante porți a Tomisului în perioada romano-bizantină, poartă pe care V. Canarache o pune în legătură cu existența drumului antic care ducea spre Histria⁸.

Revenind în dreptul porții de SV, situația zidului de incintă devine mai complexă.

Din acest punct, incinta are o traiectorie care nu mai este paralelă cu Bulevardul Ferdinand, ci dimpotrivă, își va schimba cursul către SV. O săpătură de canalizare efectuată în anul 1976 pe str. Mihai Viteazul a atins adâncimea de 6,50 m, dar nu a scos la iveală nici o urmă care să fi aparținut zidului. În schimb, la 35 de m sud de intersecția Bulevardului Ferdinand cu strada Mihai Viteazul, la o adâncime de 4, 50 m „a apărut o îngrămădire masivă de blocuri și pietre prăbușite, care făceau parte dintr-un zid masiv, orientat SV, spre actualul Muzeu al Marinei din Constanța”⁹. Din nefericire studierea acestui tronson este imposibilă în momentul de față datorită structurilor de locuire moderne din această zonă, singurele înregistrări pe care le mai deținem fiind destul de vechi¹⁰.

Odată cu cercetarea zonei de vest a orașului antic, au apărut în peisajul arheologic două basilici¹¹ precum și un fragment al incintei de nord, incintă care merge paralel cu Bulevardul Ferdinand, această porțiune a zidului urmând să se racordeze¹² cu zidul de incintă de sub blocul C1, închizând peninsula tomitană la vest după traversarea străzii Traian.

Apare astfel ipoteza, confirmată de altfel, existenței unei prime faze a incintei tomitane – fază care se poate observa și astăzi până în punctul imediat apropiat Teatrului Fantasio – precum și a unei noi faze de construcție, din temelii, care a avut drept scop mărirea incintei și care corespunde zidului de lângă basilica mică care merge în paralel cu bulevardul Ferdinand.

Ca urmare a încheierii unui contract cu un beneficiar de investiții, în anul 2004 s-a ivit ocazia efectuării unei cercetări în partea de vest a orașului romano-bizantin, într-un perimetru situat astăzi la adresa din B-dul Ferdinand nr.13 bis (Fig. 1, punctul 1, Fig. 4, a și b).

Respectivul perimetru se înscrie într-o zonă mai largă, unde anterior au fost descoperite resturi ale incintei orașului târziu.¹³

⁶ V. Canarache, *Tomis*, București 1961, p. 16-17.

⁷ Gh. Papuc, L. Lungu, *Pontica*, 31 (1998), p. 201-208.

⁸ V. Canarache. *op. cit.*, p. 20.

⁹ N. Cheluță-Georgescu, *Pontica*, 10 (1977), p. 258.

¹⁰ O Tafrali, *Ruinele unei cetăți din epoca imperială romană la Constanța, astăzi dispărute*, în *Arta și Archeologia*, III, 4 (1930), p. 52.

¹¹ A. Rădulescu, *Monumente romano-bizantine din sectorul de vest al cetății Tomis*, Constanța, 1965, p. 77.

¹² *Ibidem*.

¹³ Vezi nota 11.

Terenul pe care s-a făcut cercetarea arheologică amintită a fost în parte ocupat de o construcție modernă, care a avut o fundație destul de adâncă. De asemenea, în secțiunile deschise, au fost găsite numeroase resturi de zidărie modernă lucrată cu piatră antică recuperată din dezafectarea construcțiilor antice existente, lucru vizibil și în profilele rezultate în urma săpăturii.¹⁴

Cele două secțiuni, orientate aproximativ pe direcția N/S au fost numerotate S I și S II și au dimensiunile de 20/2,5 m și respectiv de 6/2,5m (Fig. 2).

În jumătatea nordică a primei secțiuni, de sub stratul vegetal gros de circa 0,2-0,35 m, au fost degajate două straturi de dărâmătură, unul modern, iar cel de al doilea cu mortar, pământ galben, nisip și piatră mărunță în compoziție, semn al acțiunii de demantelare. Când anume s-a produs această acțiune este greu de precizat datorită stratigrafiei incerte, ea putând să se fi derulat la sfârșitul antichității¹⁵ sau în epoca modernă.

Abia sub acest ultim strat a apărut un altul, de pământ galben, bine compactat și care merge în profunzime până la baza monumentului cercetat. În sectorul sudic ale secțiunii, profilul de est prezintă câteva lentile de depuneri ale resturilor rezultate pe parcursul lucrărilor de construire: mortar, așchii de piatră, var.

În cea de a doua secțiune situația stratigrafică este identică. Merită totuși menționat faptul (confirmat de dimensiunile unei gropi moderne) că zidul descoperit a fost mult mai grav afectat, el păstrându-se pe o înălțime mai mică.

Rezultatul cercetărilor menționate constă în descoperirea unui segment de incintă cu lungimea de 2, 70 m, orientat aproximativ pe direcția de E/V și dispus aproape paralel cu axa actualului bulevard Ferdinand (Fig. 5 a).

Atât starea de conservare a monumentului descoperit, cât și situația stratigrafică ne arată că acesta s-a păstrat doar până la nivelul fundației, pe înălțimi ce variază între 2,40 m și 3,30 m. Fundația are la bază lățimea de 2,8 m, pentru ca de la înălțime de 1,2 m să se îngusteze cu circa 0,1 m, ajungând la o lățime de 2,7 m. Lucrarea este în întregime realizată din pietre de dimensiuni variabile, legate cu mortar ce conține var, nisip, scoică pisată, de unde și aspectul bine încheiat pe care îl capătă în ansamblul ei (Fig. 3).

Revenind la cele câteva lentile de depuneri observate în profilul de est al primei secțiuni, ele ne indică, se pare, modalitatea de realizare a fundației, care a constat în săparea unui șanț, în care, pe măsură ce fundația era ridicată, se făceau și completări cu pământ galben, bine tasat¹⁶.

Tot în SI, în imediata vecinătate a zidului apare un bloc de piatră lucrată, relativ bine șlefuită, cu loc de prindere a unei clame metalice, și care a aparținut cel mai probabil zidului de incintă. Dimensiunile piesei sunt următoarele: lung. =1,05 m, lat. (păstrată) = 0,65 m, $\hat{1}$ = 0,45 m; în secțiune are un aspect trapezoidal (Fig. 5 b).

La capătul de nord al secțiunii S I, au fost descoperite resturile unui zid, orientat aproximativ paralel cu incinta și care a aparținut cel mai probabil unei construcții modeste, alipite acesteia. El a fost lucrat din piatră legată cu mortar; dimensiunile păstrate: $\hat{1}$ = 0, 43 m, lat. = 0, 56 m. Lipsa unui context stratigrafic clar

¹⁴ Situația menționată aici este foarte frecventă în întregul șantier arheologic Tomis, unde construcțiile făcute în sec. XIX-XX întrebuințează din plin piatra antică.

¹⁵ După ce incinta și-a pierdut utilitatea; ca argument poate fi luată în calcul prezența unui rest de fundație degajat în sectorul nordic al secțiunii.

¹⁶ Astfel de completări s-au făcut pe înălțimi ce variau între 0,7 m și 1,2 m

ne face să credem că este posibil să ne aflăm în fața resturilor unei construcții care a fost ridicată și a funcționat într-un moment când incinta nu mai era folosită.

Materialul arheologic recoltat din săpătura de salvare de pe Bd. Ferdinand este amestecat și în cantitate mică. Astfel, au apărut în același loc materiale din sec. II-III p. Chr. și materiale de sec. V-VI p. Chr.

O altă săpătură de salvare recentă, efectuată în anul 2006 în perimetrul aflat pe Bd. Ferdinand nr. 19, a avut drept scop scoaterea la lumină a unui nou fragment al incintei din același sector.

Prezentăm în continuare rezultatele cercetărilor cu descrierea secțiunilor și stratigrafia păstrată.

A fost deschisă o secțiune mediană, orientată perpendicular pe Bd. Ferdinand, de 20 m ulterior extinsă prin două casete cu lățimea de 2 m.

Aici au fost descoperite resturi ce par să provină de la incinta târzie a Tomisului. Din păcate contextul stratigrafic în care ele apar nu este deloc concludent. În perimetrul cercetat există un foarte mare număr de gropi care conțin urme ale acțiunii de demantelare: mortar antic, fragmente ceramice din perioade diferite amestecate cu pietriș mărunț și nisip.

În partea de S/E a secțiunii au fost descoperite două blocuri de parament, care, cu siguranță au făcut parte din incintă. Faptul că ele au fost descoperite într-un strat gros de dărâmatură sub care nu s-a mai găsit nimic altceva, ne demonstrează cu claritate distrugerea totală a segmentului de incintă în acest punct.

Numeroase urme ale distrugerii zidului au fost observate și în capătul nordic al secțiunii (spre Bd. Ferdinand).

Cele două săpături arheologice de salvare efectuate în anii 2004 și 2006 au scos la iveală resturile zidului de incintă al Tomisului aparținând celei de-a doua faze, reprezentată de latura V/SV. Traectoria zidului este paralelă cu Bd. Ferdinand, închizându-se apoi într-un unghi ușor obtuz și îndreptându-se către malul portului pe sub blocul C1¹⁷.

Această a doua fază de construcție a zidului tomitan a fost pusă deseori în legătură cu necesitatea măririi spațiului intramuran în care să fie inclus și complexul basilical din sectorul de vest. Descoperirea unor cuptoare de cărămizi în imediata apropiere a celor două basilici pare să confirme o activitate constructivă mai amplă pe un spațiu larg care, în afara basilicilor menționate, trebuie să fi cuprins și alte complexe aparținând orașului romano-bizantin.

Ținând cont de cele prezentate, credem că se conturează tot mai clar, existența unui sector târziu al orașului romano-bizantin, apărut de o incintă solidă care pornește din apropierea actualului Teatru „Fantasio” și urmează un traseu paralel cu Bulevardul Ferdinand, cel mai probabil până pe str. Traian, de unde se îndreaptă către actuala Poartă 3 de acces în portul comercial.

Ținând cont de destinația dată de-a lungul timpului spațiului în discuție, dar mai cu seamă de construcțiile cercetate aici, putem lua în considerare, cu titlu de ipoteză, propunerea mai veche de datare a acestei incinte în sec. V-VI p. Chr. (cu specificarea că nu excludem o încadrare mai apropiată de sfârșitul sec. V p. Chr.¹⁸).

¹⁷ A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 86., fig. 5.

¹⁸ Două săpături efectuate în zonă de cercetătorii C. Pașca și M. Bucovală, au evidențiat pentru zona în discuție existența unor morminte de înhumăție datate între sec. IV-VI p. Chr.; vezi Pontica, 21-22 (1988-1989) p. 123-161; Pontica, 24 (1991), p. 185-236. Din păcate, până în prezent nu s-a făcut o încercare de delimitare a ariilor ocupate de mormintele și complexele funerare care aparțin acestor epoci.

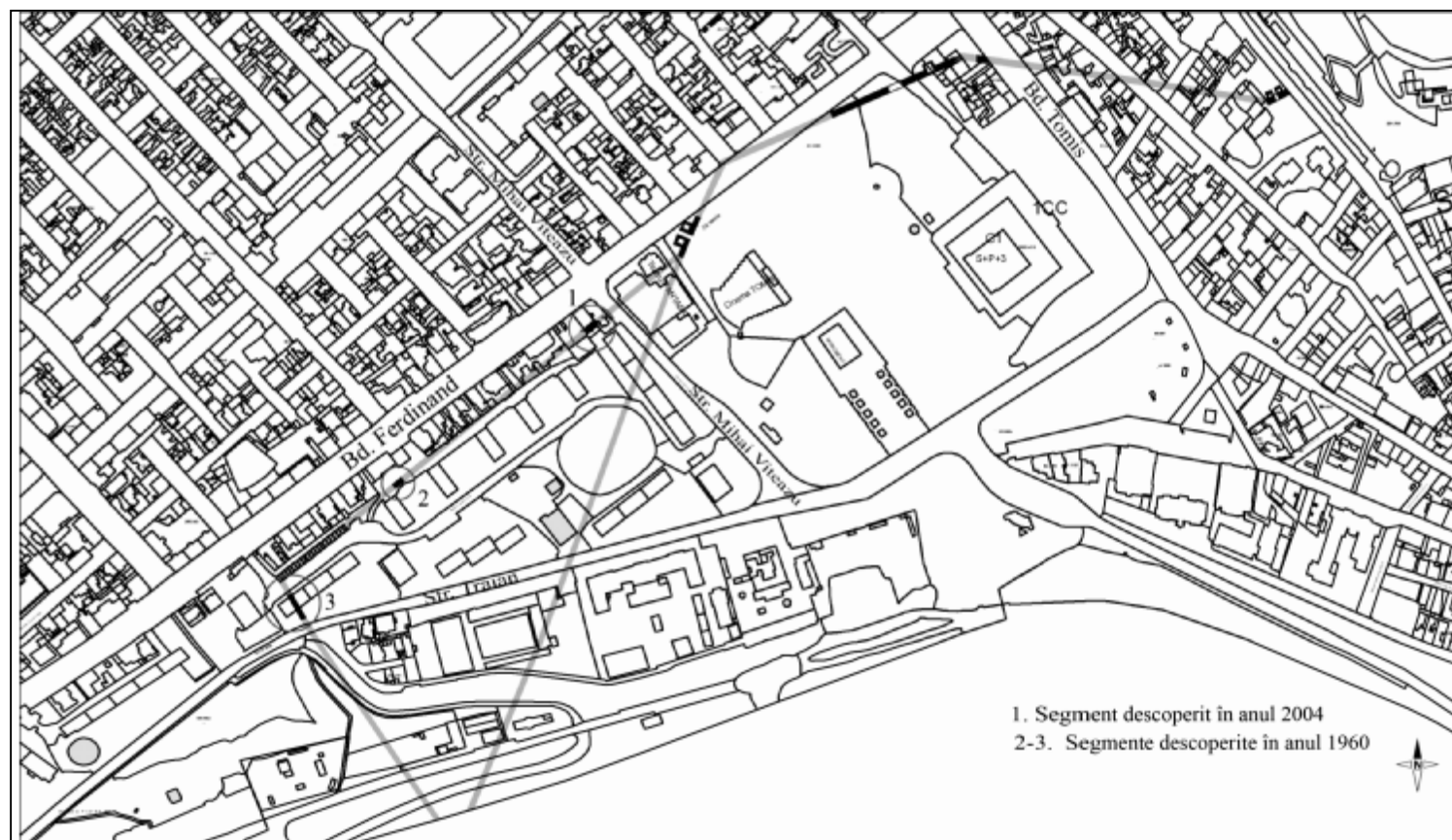

Fig. 1 – Planul zonei

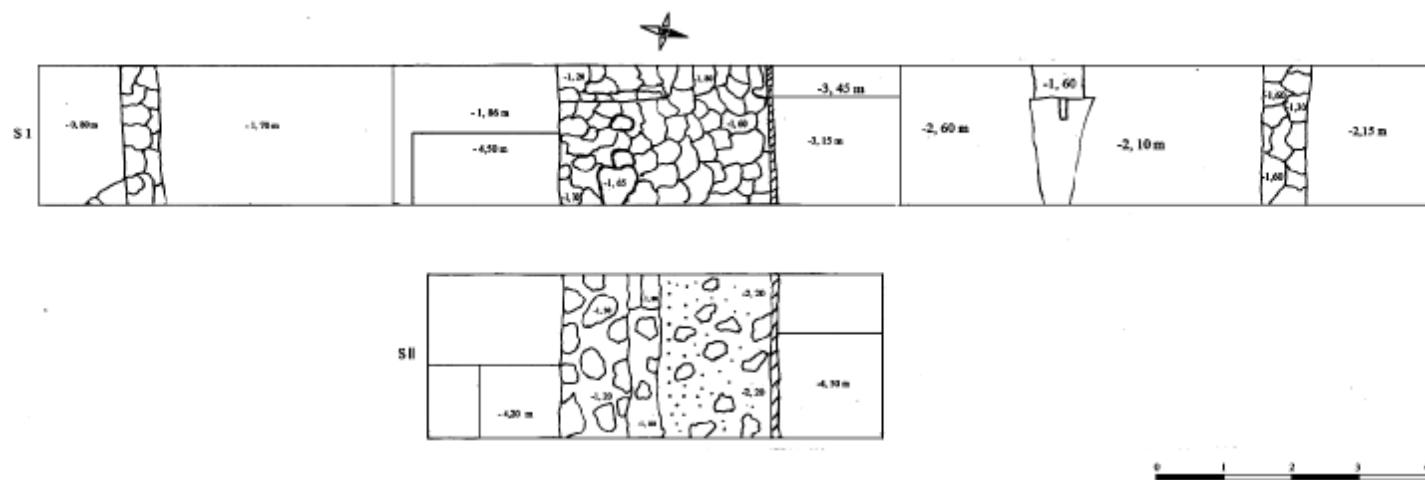

Fig. 2 - Plan săpătură: Tomis 2004, Bd.
Ferdinand nr. 13 Bis

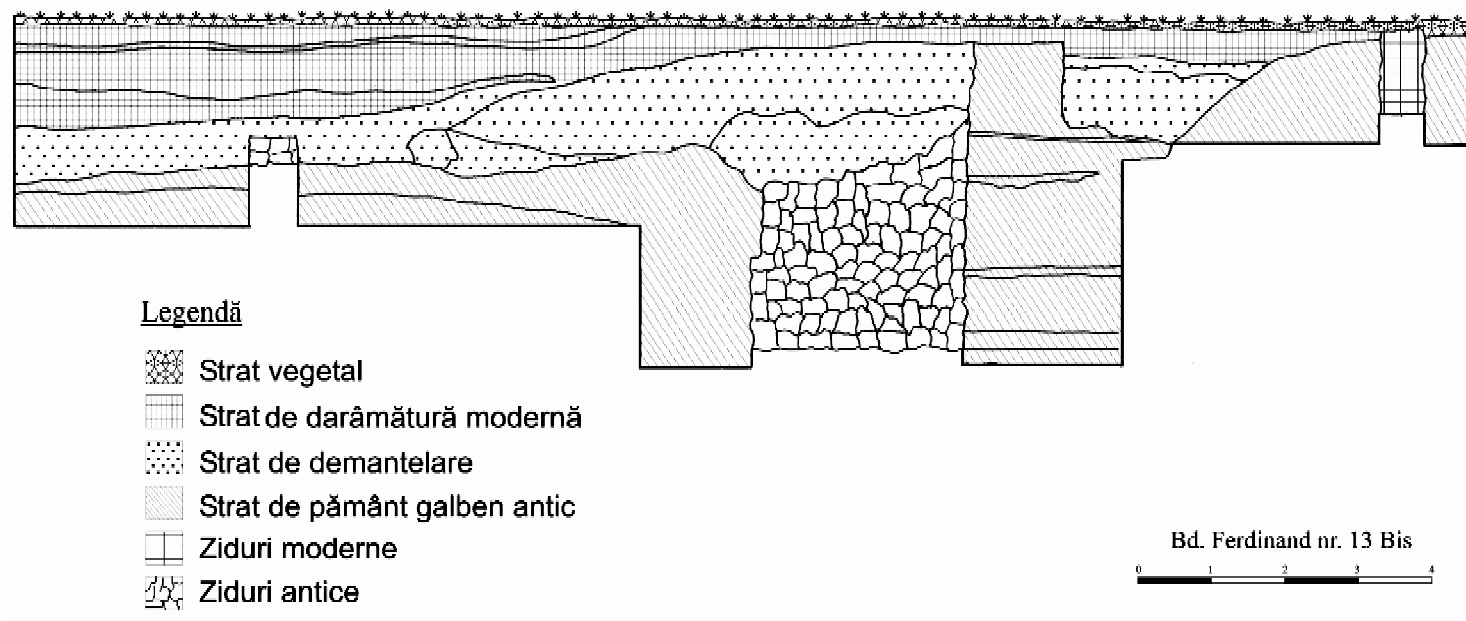
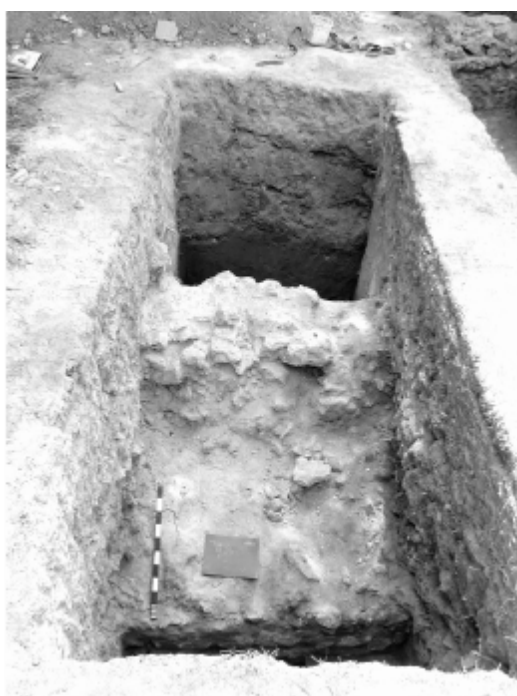

Fig. 3 – Secțiunea SI, profil longitudinal de E

a

b

Fig. 4 – Fundația zidului de incintă ; a. Secțiunea SI ; b. Secțiunea SII

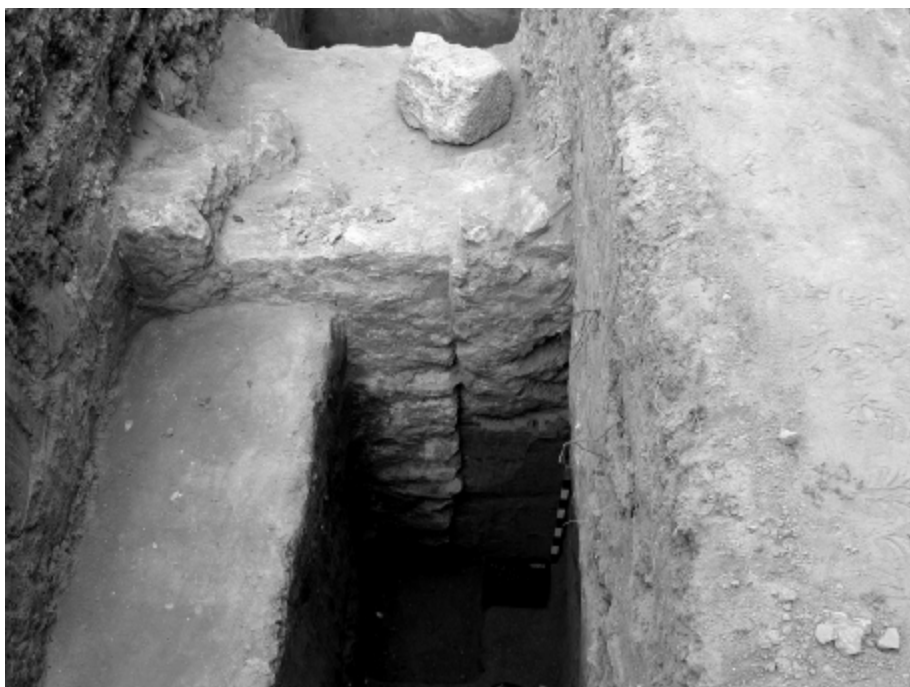

Fig. 5 - a. Fundația zidului de incintă surprinsă în SI. Vedere dinspre sud

Fig. 5 - b. Bloc de piatră care a aparținut incintei

A NEW SEGMENT OF THE LATE TOMITAN PRECINCTS WALL

Abstract

In 2004 and 2006 archaeological excavations were made in the Western part of the Roman-Byzantine city at the locations: 13 bis, Ferdinand Blvd. and 19, Ferdinand Blvd. These respective perimeters are parts of a larger area, where remains of the late Tomis precincts wall had been discovered before. The salvation excavations have unearthed remaining parts of the Tomis precincts wall belonging to the second phase, represented by the WSW side, parallel to Ferdinand Blvd., then closing in a lightly obtuse angle and heading towards the harbor slope underneath block C 1.

This second building phase of the Tomitan wall was often linked to the necessity to enlarge the *intra muros* space so as to also include the Western sector basilica complex.

Taking into account the destination given in time to this space, but especially the buildings excavated here, we can discuss, at least with a hypothetical title, the earlier proposition to date this precincts wall in the 5th – 6th cent. A.D. We also specify that a placement to the end of the 5th cent. A.D. is not excluded.